

Alleen met een nieuw economisch model kunnen we vertrouwen herstellen

We kunnen niet terug naar het oude vertrouwde omdat dat juist de oorzaak was van de crisis.

Het opsplitsen van banken en terugdringen van exorbitante bonussen zijn niet meer dan goedbedoelde symptoombestrijding van de uitwassen van het moderne kapitalisme terwijl dieper liggende oorzaken over het hoofd worden gezien. De ware oorzaak van de crisis ligt in een achterhaald economisch model, dat ver buiten de grenzen van menselijke meetbaarheid, moraliteit en ecologie is getreden. Het is een model waarin financiële groei een allesoverheersend doel op zich zelf is geworden; waarin men zich niet afvraagt waar deze groei vandaan moet komen; waarin elke opwaartse beweging op de aandelenbeurs wordt beschouwd als 'herstel'. En waarin het verband tussen de oorzaken van de financiële crisis en de grote klimaat- en milieu-uitdagingen wordt genegeerd.

Maatregelen als meer toezicht zijn nodig, maar bij lange na niet voldoende om een volgende systeemcrisis (financieel dan wel ecologisch) te voorkomen.

Zowel de financiële als de milieucrisis zijn in essentie een crisis van vertrouwen in onze economische meetmodellen. Het heeft geen zin terug te gaan naar het 'oude vertrouwde' model omdat deze juist de aanleiding vormde voor de crisis. Een fundamentele heroriëntatie van de economische wetenschap is vereist om een nieuwe economie – een economie die vertrouwen en duurzaamheid stimuleert – te helpen vormgeven.

VIER DENKFOUTEN

Ten onrechte beschouwt de economische wetenschap zich als een 'harde' wetenschap die op wiskundige modellen af kan gaan. De implosie van de financiële markten heeft echter aangetoond dat de economie een sociaal fenomeen is, gemaakt door mensen. Daarom zou de economische wetenschap zich in eerste plaats moeten beschouwen als een menswetenschap. Dit is het terrein van nieuwe wetenschappelijke stromingen, zoals de neuro-, gedrags- en complexiteitseconomie, die zich op het snijvlak tussen economie, psychologie en biologie bevinden. In tegenstelling tot de klassieke economische wetenschap zijn de nieuwe wetenschappen gebaseerd op empirisch onderzoek naar hoe mensen en markten zich in werkelijkheid gedragen. Dit onderzoek toont aan dat de klassieke economie mank gaat op vier denkfouten:

Mensbeeld: De mens is niet rationeel, zelfzuchtig, individualistisch en materialistisch zoals de neoklassieke economie vooronderstelt (de zogenaamde 'homo economicus'). Uit de nieuwe stromingen komt een ander mensbeeld te voorschijn: emotioneel, sociaal- en groepgericht, op zoek naar tevredenheid en zingeving. Ook in de economie zijn wederzijds vertrouwen en redelijkheid essentiële waarden.

Marktbeeld: De markt is niet een neutraal mechanisme dat vanzelf naar een efficiënt evenwicht streeft, maar een sociaal ('levend') fenomeen, dat van nature dynamisch is en naar disbalans neigt. In werkelijkheid is er geen 'vrije' markt. Evenmin zorgt de markt vanzelf voor het algemene belang. De overheid en gemeenschap hebben een belangrijke rol markten bij te sturen om excessen (monopolies, speculatie en wildgroei) te voorkomen die het noodzakelijke vertrouwen tussen marktpartijen zou ondermijnen.

Geldbeeld: Geld is niet slechts een neutraal, waarde vrij ruilmiddel. Geld is een politiek en commercieel instrument dat een schuld creëert die terugbetaald dient te worden. De waarde van geld is gebaseerd op een historische gegroeide afspraak tussen banken en overheid (zonder bemoeienis van burgers), waarbij men vertrouwt op het vermogen van debiteuren deze waarde terug te betalen. Daarvoor is economische groei en een voortdurende stijging in consumptie nodig. Met andere woorden, ons geldsysteem zwengelt de consumptiemaatschappij aan.

Milieubeeld: In het huidige model heeft de natuur geen prijs. De natuur en haar hulpbronnen worden beschouwd als 'externe' vrije goederen. In werkelijkheid is de aankomende milieu- en klimaatcrisis een economisch bijproduct. Onze huidige economische handelingen zijn de directe oorzaak van ontbossing, overbevissing, onverantwoord watergebruik en CO2 uitstoot. De kosten daarvan zouden aan de consument doorberekend moeten worden.

Groei en (over)productie zitten ingebakken in ons kapitalistisch model. Zonder groei in consumptie geen groei in productie, en zonder productiegroei geen winsten op geïnvesteerd kapitaal. Het is als een stofzuiger die een stofzak (consumptie) nodig heeft om te het stof (de productie) te kunnen verwerken. Het huidige probleem is dat we met het stof ook de natuurbronnen opzuigen en dat de stofzak al vol zit met onnodige consumptieartikelen. Daarbij komt dat als we de financiële markt als een groeimarkt blijven beschouwen (en banken als productiemachines), we toestaan dat er groei wordt geproduceerd zonder waarde voor de reële economie, ofwel zonder 'stof'. Hiermee zuigt de sector uiteindelijk zichzelf op – een nieuwe zeepbel in wording.

Hierop doelt ook Paul Volcker, voormalig voorzitter Federal Reserve, in de recente top over bankregulering in VS: "Toon mij een bewijs dat wat banken onder innovatie beschouwen ook daadwerkelijk bijdraagt aan werkelijke economische groei." (Financial Times, 19 dec 2009)

KENNIS VAN HET HUISHOUDEN

We dienen te beseffen dat de woorden 'economie' en 'ecologie' zijn afgeleid van het zelfde woord Oikos – het 'huishouden'. Tegenwoordig zijn economie en ecologie verschillende disciplines met geheel andere uitgangspunten. Maar gezien de grenzen die de huidige economie heeft bereikt, zou het verstandig zijn om de studie van ecologie vóór die van economie te laten gaan. Immers, hoe kun je de Oikos besturen (nomos) alvorens die te kennen (logos)?

Eén fundamenteel stuk kennis is het onderliggende principe dat markten en de kredietmachine doet functioneren: vertrouwen. Vertrouwen (credit) ligt aan de basis van elke economische transactie en ook het gehele economische bestel.

De gangbare economische indicatoren (Bruto National Product, P/E ratio's, net profits) meten slechts de kortetermijnefficiëntie en omloopsnelheid van ons kapitaal. Deze zijn nodig, maar zeggen niets over de werkelijkheid van vertrouwen en andere sociale en natuurlijke verschijnselen die cruciaal zijn voor zowel duurzame economische als ecologische waarde. Sterker nog, een exclusieve focus op efficiëntie ondermijnt de sociale cohesie en de ecologische balans.

Het zorgt ervoor dat we linea recta afstevenen op een 'tragedy of the commons' (het ondergraven van onze gemeenschappelijke belangen, waaronder de natuurlijke hulpbronnen en een gezond klimaat), zoals de Titanic door te hoge snelheid en kortzichtigheid op de ijsschots afkoerste.

VERTROUWEN HERSTELLEN

Nu nieuwe losgeslagen ijsbergen in zicht zijn, is er voor de overheid een belangrijke leiderschapsrol weggelegd. Wie staat aan het roer en welk kompas wordt gehanteerd? De nieuwe menswetenschappen bieden aanknopingspunten voor effectiever beleid ten behoeve van duurzaamheid, los van de ideologieën van links of rechts. Om tot een wezenlijke oplossing van de financiële crisis en recessie te komen, zouden alle interventies zich moeten richten op het herstel van vertrouwen tussen consumenten, banken en overheid. Evenzo dienen we voor een oplossing van de klimaatcrisis ons te richten op de onvermijdelijke wetmatigheid dat de economie de natuur meer nodig heeft dan andersom.

Hoe herstellen we de 'vertrouwenscrisis' tussen mensen onderling en tussen mens en natuur? Hiervoor is allereerst een eenduidige analyse van het probleem vereist. Meer toezicht op de financiële markt, het opsplitsen van banken en terugdringen van bonussen zijn slechts symptoombestrijding en verdoezelen de diepere dilemma's in ons economische denken. Zolang we genoeg blijven nemen met een oud model dat blind is voor de werkelijkheid –de verwevenheid van de mens en zijn sociale en ecologische omgeving – komt deze niet dichterbij.

Overheid en wetenschap zouden de handen in een moeten slaan om nieuwe, meer waarheidsgetrouwe modellen te ontwikkelen, en het onderwijs zou de kans moeten grijpen om economen en managers op een meer holistische wijze op te leiden. Zoals Paul Krugman, de winnaar van de Nobelprijs voor economie in 2008 zegt: "de werkelijke schaarste in de economie is niet de schaarste aan middelen, of zelfs de schaarste aan deugden, maar de schaarste aan inzicht en begrip". Dit is de uitdaging voor de volgende generatie leiders.

De complexe economische realiteit van de toekomst vereist een wezenlijke heroriëntatie van de economische wetenschap op de psychologie, sociale wetenschappen en de studie van duurzaamheid. Tegelijkertijd dienen we op basis van deze heroriëntatie onze toekomstige economische leiders anders te gaan opleiden. Niet langer kunnen zij hun kennis 'outsourcen' aan de specialisten met hun complexe modellen. Zij dienen te varen op een nieuw kompas dat de moderne ijsbergen herkent en de weg wijst in een snel veranderende wereld. In deze nieuwe wereld zijn sociale- en milieuwwaarden cruciaal voor maatschappelijk succes. Alleen met een nieuw kompas is herstel van vertrouwen mogelijk.

Sander Tideman studeerde internationaal economisch recht in Utrecht en Londen en is voormalig bankier. Hij is directeur van de Global Leaders Academy en adviseur op duurzaam leiderschap. Onlangs publiceerde hij Mind over Matter – Van zeepbelkapitalisme naar een economie met een hart (Business Contact). Zie www.sandertideman.com